

A TUDOMÁNY JOGAI

MAGYARORSZÁG megcsönkulása óta egy következetes törekvést lehet megállapítani minden tényező részéről: azt, mely mindenáron útját akarja állni, hogy gazdasági lerongyolódtságunknak az ország szellemi életén nyoma maradjon. A kulturális integritás fenntartása talán az egyetlen célkitűzés, melyet az ország közvéleménye osztatlanul magáévá tett és melynek gyakorlati megközelítésében az utolsó nyolc év kormányzata is maradandó alkotásokat mutathat fel.

Azok az összegek is, melyek a költségvetés keretén belül több év óta a közoktatásügyi tárcának jutnak, mutatják a fontosságot, melyet e feladatoknak a kormány tulajdonít. A közvélemény részéről hallatszanak ugyan néha hangok, melyek fényűzésnek tartják, hogy a szegény magyar állam a legfelsőbb oktatás és a tudományos kutatás intézményeire annyit költ. De ezeket inkább ellenzéki politikai agitáció eredményének, mint meggyőződésnek kell tulajdonítanunk. Alig hihető, hogy akadna magyar ember, aki ne volna büszke arra, hogy még ma is, a kis Magyarországnak is vannak olyan tudományos intézményei, melyek a maguk nemében páratlanok a világon. A szemrehányás annál kevésbé jogosult, mert a kormány ugyanannyi erőfeszítést tesz — és nem kevesebb eredménnyel — a népoktatás fejlesztése érdekében.

Szerves koncepciót kell felismernünk ebben a kultúrpolitikában, mely elsősorban a közoktatásügynek két szélső pontján: a legfelsőbb fokú tudományos és a legalsóbb fokú elemi oktatásban akarja a legnagyobb eredményeket elérni. Az átkaroló mozdulatnak előbb-utóbb be fog hódolni a centrum is: a felülről és alulról terjedő hullámok az általános műveltséget arra a fokra fogják emelni, mely a magyar nemzet tekintélyét a nemzetközi életben megfogyatkozott száma ellenére is fenn fogja tartani.

Minden elismerés mellett sem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy kultúrpolitikánk csak egy része lévén a kormányzatnak, mely elsősorban a saját állami, folyton növekvő körű feladatait akarja megoldani; mint állami munka bármennyire nagyvonalú is, megfelelő társadalmi alapok hiányában nem tudja azt a virágzást elérni, amelyre a legjobb állami akarat egészséges társadalmi viszonyok közt kétségtelenül képes volna. Tudományos viszonyainknak e társadalmi bajaira akarunk itt egy pillantást vetni.

Aki ma tudományos pályára lép, le kell mondania azokról az életlehetőségekről, melyek megilletnék és mindarról, amire szüksége volna, hogy magát fejleszteni tudja. Az összes képzettséget kívánó

foglalkozások közül ez aránylag a legrosszabbul jutalmazott munka. Kezdődik ez már az első lépésnél, az egyetemi tudományos személyzet legalsóbb fokozatain. A gyakornokok, a tanársegédek minden ellenszolgáltatás nélkül, vagy nevenséges tiszteletdíjért, legjobb esetben a legalacsonyabb fizetési osztályokban dolgoznak. Gyakran előfordul, hogy 8—10 éves szolgálat alatt sem lépnek előre. De az egyetemi tanárok helyzete sem rózsás, ha eltekintünk azoktól az esetektől, mikor nem egyetemi elfoglaltságuk révén tekintélyes mellékkeresetre tesznek szert. Fizetésük a különböző mellékilletményekkel együtt is a békebelinek 50%-át sem éri el és messze elmarad attól, ami munkájuknak megfelelő ellenértéke volna.

Az egyetemi pályát, mint legtisztábban tudományost, csak példaképpen állítottuk ide. De ugyanez áll, ha a tiszta szellemi munka egyéb vonatkozásait nézzük. Mindaz, ami tudományos felkészültség nem-gyakorlati értékesítésének tekinthető, megszegyenítően alacsony jutalmazásban részesül. Sőt, valami egészen furcsa felfogással, a tudást csakiszalmájának tekintik, melyhez mindenkinek ingyen van joga. Senkinek sem jut eszébe, hogy kenyeret vagy ruhát, vagy hogy például ügyvédi vagy orvosi tanácsot ingyen kérjen, ellenben a legtermészetesebb dolog, hogy tudósokat, szakembereket felkérnek előadások tartására, a nélkül, hogy csak eszükbe is jutna az illetőknek, hogy azt honorálni is kell. Egyik ilyen szinte megszegyenítő példát a középiskolai tanárképző intézet produkálja, mely heti kétórás tudományos előadásért félévre 80 pengőt ad az előadóknak, azaz havonként 18—20 pengőt! Ugyanez áll a cikkek tekintetében. A folyóiratok nagy része ingyen cikkekből él, vagy jelentéktelen összegeket fizet. De egészen meglepő módon a napi sajtóban is, mely pedig minden, csak nem önzetlen vállalkozás, többnyire természetesnek találják, hogy a külső cikkíróknak, különösen, ha tudós, nem kell fizetni munkájukért.

Azt mondhatná valaki, hogy minderről az állam nem tehet. Ez igaz, de tehet arról, hogy rossz példát mutat. Lehetetlen a tanító munkáját az írnokéval egyenlően értékelni, pedig fizetésük egyforma. Lehetetlen, hogy egy állami üzem osztályvezetőjének munkája többet érjen egy miniszteri tanácsosénál. Nem szabad a tudományos képességgel bíró egyetemi adjunktusnak vagy a művészi képességekkel bíró zeneakadémiai tanárnak működését ugyanúgy jutalmazni, mint egy közepes képességekkel is ellátható állásban levő tisztviselőét. Megszegyenítés egy egyetemi vagy főiskolai előadónak négy- és hat-pengős óradíjakat fizetni, kevesebbet, mint amennyit egy idegenből idevetődött alacsony műveltségű nyelvmester is megkaphat nyelvelkéért. Számos esetben különleges kérdésekben az állam részére tanácsot adó szakértők köszönetén és elismerésen kívül non kapnak semmit. Ezek az esetek és hasonlók teszik jogosulttá a szemrehányást, hogy az állam sem becsüli eléggé a szellemi munkát. Egyébként a tisztviselőkérdés is idetartozik. A fizetések mélyen alatta vannak ma is a legminimálisabb jogos életigényeknek. Államtitkári rangú tisztviselők lakbére nem elegendő egy háromszobás lakás kibérléséhez. Ugyanakkor kölcsönökből, államháztartási feleslegekből jut sok mindenre, jut a termelési ágak támogatására, tehát a bennük foglalkoz-

tátották életviszonyainak javítására beruházás címén. A fogyasztó-képesség emelése is beruházás. De ha ez nem elég jogcím, az államnak a középosztály erősítése érdekében is jobban kellene törődnie tisztviselőivel.

Meg kell azonban engedni, hogy az állam e tekintetben csak a kor szellemét követi. A társadalom is a maga gazdálkodásának össz-eredményéből a szellemi munkának csak alamizsnát juttat. Igazságtalan ez különösen attól a századtól, mely magát a tudomány százada megjelöléssel szereti ékesíteni. A középkor társadalmát kitevő osztályok, a várurak, a főpapok, a fejedelmek sokkal megértőbbek és áldozatkészebbek voltak, mint a mai kor legfőbb hatalmassága: a tőke és annak fejedelmei. Csak újabban fordulnak elő igen szórványos esetek, melyek mutatják, hogy érzik kötelességeiket, melyekkel a tudománynak tartoznak (Nobel, Carnegie, Rockefeller).

A kapitalizmus a maga profittermelésre beállított hajszájában nem jut hozzá, hogy ügyeljen azokra, akiknek ugyan sokat köszönhet a maga boldogulásában is, de akik nem az ő figyelmét kizárólag lekötő területen, a gazdasági életben működnek. A tudós sorsa a kapitalizmusban Buické, aki a világhírű kocsinak tervezője és első gyárosa volt, de ma, miután gyárából a tőke kivásárolta, teljesen vagyontalan agg léteire egy tizedrangú technikai főiskolán óradíjas, ahonnan kiteszik, ha betegsége miatt egy-két hétnél tovább kellene mulasztania; ugyanakkor milliónyi autó fut az ő nevével és milliónyi hasznot hoz a jelenlegi gyárosoknak. A kapitalizmus azt jutalmazza, aki a tőkének nyereséget szerez; minél közvetettebben van benne valakinek része, annál kevesebb jut neki. Kedvence a vállalkozó, ami érthető, mert vállalkozó nélkül nem volna kapitalizmus. Nemcsak gazdaságilag, de logikailag, majdnem azt mondhatjuk, etikailag is indokolt, hogy azt jutalmazza legjobban, aki szervezi a gazdasági életet, aki a kereslet és kínálat esetlegességeinek áthidalásával — a maga szempontjából ugyan a nyereség megszerzése érdekében, de végeredményben az egész társadalom javára is — tökéletesebbé igyekszik tenni a szükségletkielégítést. Itt valóban lehet szó arról, hogy rendkívüli képességek és a közönségest meghaladó munkateljesítmény szükségesek. De ugyanezek az előfeltételei bizonyos nagy közhivatali vagy tudományos feladatok megoldásának is. Például egy nagyszabású állampénzügyi reform elgondolása és végrehajtása, egy nagy tudományos intézet vagy tudományos expedíció megszervezése semmivel sem kisebb képességeket és munkateljesítményt kíván, mint egy új eljárásra alapított gyári vállalat létesítése, mégis amazok jutalmazása sohasem akkora, mint egy jól sikerült vállalkozásé, sőt még akkora sem, mint egy nagy vállalat vezetéséé. És az utóbbi eset még igazságtalanabb. Mert nagy a különbség a munkában, mely egy vállalat megalapításához és kifejlesztéséhez és amely ugyanannak továbbvezetéséhez szükséges. Ha egyszer a gépezet kész, többé-kevésbé magától is megy, vezetése tehát már nem oly rendkívüli feladat. Azok az óriási jövedelmek, melyeket megalapozott, évtizedes vállalatok vezetői élveznek, nem jogosultak, különösen összehasonlítva azokkal, melyek egyes tudományágak vezetőinek jutnak.

Ez is mutatja azonban, mennyire attól függ a munka jutalma ma,

hogy mekkora és milyen közvetlen haszna van abból a kapitalizmusnak. Ez okozza a tudományos munka különböző ágainak jutalmazásában mutatkozó különbségeket is. A technikai tudományok nagy eredményei többnyire gazdag emberekké teszik azokat, akiktől erednek. Miért? Mert a találmányok „kiaknázzhatók“. Ellenben a filozófusok, a szociológusok, az esztétikusok és hasonló gyakorlatilag ki nem aknázzható tudományt művelő tudósok voltaképpen csak alamizsnát kapnak a társadalomtól. Érdekes, hogy nincsenek jobb helyzetben a közgazdasági tudósok sem, — ezek szegénységét Wells is kiemeli a Clissoldban, — mégpedig nyilván azért, mert eddig tudományuk mindig a posteriori magyarázott, tehát pénzre felváltható előnyöket — legalább látszólag — a gazdasági életnek nem tudott nyújtani. Talán majd megváltozik a helyzet, ha a konjunktúrakutatás révén egyszer odafejlődik, hogy prognózisai „kiaknázzhatók“ lesznek.

Természetes azonban, hogy a mai gazdasági rendszerben a szellemi munka értékelése is alá van vetve a kereslet és kínálat törvényének. Tudomány után a kereslet ma sem nagy és ami Magyarországot illeti, a komoly tudományos és szakirodalom után majdnem semmi. Ellenben a kínálat mindenütt, nálunk is óriási. Nemcsak azok írnak, kiknek ez a hivatásukhoz tartozik, de olyanok is, kik ezen a réven akarnak bekerülni a komoly írók közé, olyanok is, kiknek erre egyéb érvényesülésük elérésére van szükségük, olyanok is, kik ezt hiúságból teszik, olyanok is, kik ilymódon bizonyos gyakorlati terveket akarnak elérni, — rejtett agitáció — szóval igen sok és sokféle ember. Nem egészen túlzás, hogy ma többen írnak, mint olvasnak.

A kereslet és kínálat törvényének van alávetve a szellemi munka ára is. Ez az oka annak, hogy az a fajta szellemi munka, melynek nagy fogyasztóközönsége van és amely éppen ezért nem lehet a legmagasabbrendű, sokkal jobb megélhetést biztosít, mint a tudomány szolgálata. Egy ügyes riport a Stinnes-ház bukásáról többet hoz, mint egy nagy tudományos munka a konjunkturális vállalkozásokról. Egy mozi szcenárium busásabban jövedelmez, mint egy ugyanolyan sikerült színdarab. Egy ügyesen szerkesztett színházi lap kitűnő üzlet, de nincs az a folyóirat, mely nagy jövedelmet hozna.

Mindez nem nagyon felemelő a tudósokra nézve és nem nagyon alkalmas, hogy a tudomány fejlesztésére ösztönözzön. Meg kellene már végre indítani a propagandát a szellemi munka és a tudomány érdekében. Hogy ez a helyzet megváltozzék, többek közt komolyan kellene foglalkozni a kérdéssel, mi is tulajdonképpen a tudománynak gyakorlati, vagyis gazdasági haszna. Mert ilyen kétségtelenül van és pedig sokkal nagyobb, mint gondolnánk, bár ebben a tekintetben is Magyarországon a viszonyok sokkal kedvezőtlenebbek. Az általános nézet az, hogy ha valaki „professzor“, nem való a gyakorlati életbe, nem lehet semmi alkotó munkát rábízni, mert nem ért máshoz, mint a búvárkodáshoz, az elmélkedéshez, a szórszálhasogatáshoz. Számos példát lehet felhozni, hogy ez nem szükségképpen és hogy kiváló elméleti emberek a gyakorlati életben is beválnak. Mussolini miniszteriumának több tagja az egyetemi tanárok közül került ki. Németországban számos érdekképviseleti szervezet élén professzorok

állnak. Mindez a tudomány gyakorlati megbecsülésének jele, ami nálunk még hiányzik. Pedig nyilvánvaló, hogy az elmélet és gyakorlat kapcsolatai mindkettő előnyére így mélyülnek ki igazában.

Ezért a gazdaságilag alantas helyzetért, melyben ma a tudomány van, a társadalom nem nyújt kárpótlást. Látszólag tiszteli a tudományos munkát; az anyagi jutalmazás fogyatékoságát elismeréssel pótolja. Dicséri önzetlenségét, művelőiben rajongókat lát, akik a maguk idealizmusából élnek, a tudományért életüket és vérüket áldozzák. Sőt mind-ezeket az antiökonómikus erőnyeket el is várja tőlük. És magukban a tudósokban is kifejlődött valami meggyőződésféle, hogy nekik valóban szegénységi fogadalmat kell tenniük, valami sajtáságos büszkeség, hogy nem silány anyagi javakért dolgoznak. Restellnek arról beszélni, hogy munkájukért illő jutalom jár, hogy igényeik vannak, hogy joguk van az életnek azokhoz az örömeihez, mely a gazdasági élet kiválóságainak jut. Ennyiben ők maguk is okai annak, hogy a nemzeti jövedelemben való osztozkodásnál oly sokszor üres marad a kezük.

Ez a felfogás részükről teljesen helytelen és van benne valami az álszeméremből. A tudósok és tudományának sem tesz jót, ha a négy kopott fal közt kénytelenek élni. Neki is szüksége van arra, hogy éljen és lásson. Neki is szüksége van szenzációkra, mert egészen biztos, hogy minél inkább megerőlteti a munka a szellemet, annál intenzívebbnek kell lennie a pihenésnek is, hogy üdítőleg hasson. A pihenés pedig nem csupán az életfunkciók abszolút szüneteltetésében, hanem azok változatos működtetésében is, vagyis: az élésben is áll. Idetartozik sok olyan is, amit ma még sokszor hajlandók tudóshoz nem illő fényűzésnek bélyegezni. De feltétlenül idetartoznak az utazás, a színház, a kényelem nagyobb foka, az élénkebb társasélet örömei és sok más, ami ma csak kivételesen adatik meg a tudomány jutalmául. Ahogyan a gyári munkásnak levegőre és napra van szüksége pihenése idején, nehogy tüdővést kapjon, úgy kell a tudósoknak a jobb, a változatosabb, a finomabb életlehetőség, hogy be ne száradjon.

Rá kell itt mutatni arra, hogyha ezeket a szükségleteket a szellemi munkás elsőbrendű szükségletei közé vesszük fel, akkor még kirívóbb a szellemi munka elmaradottsága az ellenértékének valorizáltsága tekintetében. Mintegy 130-ban szokták megjelölni az átlagos drágulási indexet a háború előtti megélhetéshez képest. Teljesen helytelen erre hivatkozni, mikor szellemi munkából élő emberekről, tehát többek közt a tisztviselőkről is van szó. Mert a vegetatív élet-színvonalat meghaladó szükségleteknél, melyek az itt szóbanforgó foglalkozási kategóriáknál, ha nem is első, de mindenesetre másodrendűek: könyvek, színház, utazás, a lakás kényelmesebbé és díszesebbé tétele stb., ezeknél a drágulás jóval nagyobb. A jövedelmi és a megélhetési index közti eltérés tehát sokkal kiáltóbb, mint azt általában feltüntetik és tulajdonképpen nem is annyira az érdekelt egyénekre, mint a nemzeti társadalomra nézve nagy veszteség, ha a kultúrigények iránti szükségérzet ezekből az osztályokból lassanként elfásul és kivész.

Van tehát a szellemi munkának is egy szociálhigiénéje, nem ugyan mint valóság, de mint követelmény. Azok az örömök, amiket maga a munka okoz, a legtudósabb, a legszemlembibb életet élő embernek sem

elegendők. Aki ezekre szorítkozik, elveszti látókörét, az emberek és az élet ismeretét. Egy a maga világában megkonstruált elméleti emberre alapítja rendszerét és eltávolodik a való világtól. Ez a Marxok, a légtüres térben dolgozó és elkeseredett tudósok esete, amely azt is mutatja, hogy a dolog néha végzetes gyakorlati következményekkel járhat. De elvész nemcsak a látókör, hanem a rugalmasság is és kitenyésződik a „fachsimpel“, az egyoldalú és megcsontosodott nézetű tudós, mégpedig az évek múlásával fokozódó mértékben, úgyhogy mire eléri a maga tudományos pozícióját — különösen nálunk, ahol éppen e téren dül a „gerontoarchia“, mint azt e Szemle hasábjain is megvitatták —, ahol módja volna alkotni és hatni, már elcsigázott lélek, mely addig megszerzett, de már meg is kövesedett tudásából él és alig fejlődik.

Tehát nemcsak a tudomány jogáról, hanem a tudomány érdekéről is szó van, mikor a legmagasabb — és ezzel együtt mindenféle — szellemi munka megfelelőbb jutalmazását kívánjuk. Kívánni kell elsősorban, hogy az állam a maga kultúrpolitikáját egészítse ki kulturális szociálpolitikával. Kívánni kell a társadalomtól, hogy a tudomány művelőinek méltatlan, sőt megalázó gazdasági helyzetén javítson és — ami tulajdonképpen az előfeltétel — hogy ismerje el őszintébben és szemelláthatóbban a tudománynak nemcsak önálló értékét, hanem gyakorlati hasznát is. Kívánni kell a gazdasági élettől, hogy juttasson a maga feleslegeiből bőségesebben azoknak, kik az őt közvetve vagy közvetlenül nagyon érdeklő problémákat nem az aktualitás mindennapiságában, hanem egy magasabb, de éppen azért messzebbre látó légkörben vizsgálják.

De mindez a kívánság még nem eredmény és alig lehet azzá, ha maga a tudomány nem száll síkra jogaiért. Ha egyszer a tudománnyal való foglalkozás életpálya is, tehát vannak olyanok, akiknek abból kell megélniök, kell, hogy legyenek annak gazdasági vonatkozásai is. Ezek pedig nemcsak arra adnak jogot, hogy a tudósokat és a tisztán szellemi munkásokat a társadalom éppen hogy eltartsa, hanem, hogy munkájuk értékének megfelelően tisztességesen jutalmazza. Ennek az öntudatnak kell kifejlődnie a tudomány világában és ennek érvényesítésében nem szabad szemérmesnek lenni.

A mai versenyen alapuló gazdasági rendben gazdasági érdekek érvényesítése végeredményben a kedvező ár elérése útján történik. Amíg a tudomány be nem látja, hogy gazdasági érdekei másként nem érvényesülnek az őt megillető mértékben, csak ha ennek a helyzetnek konzekvenciáit a maga szempontjából is levonja, addig meg fog maradni gazdaságilag a társadalom hamupipókéjének.

Tehát a tudománynak, mint a benne és belőle élők összeségének is meg kell szerveznie a maga piacát. Törekednie kell a kereslet és kínálat szabályozására, vagyis azt kell tennie, ami szemelláthatólag és mind nagyobb mértékben folyik ma a gazdasági élet minden területén. Ebben nem lesz semmi új. Hiszen a középkori szervezett gazdálkodás idején a többi foglalkozási ágakhoz hasonlóan céhekbe, gildékbe és hasonló alakulatokba tömörültek a szellemi munka legkülönbözőbb ágai: a művészek, az egyetemi tanárok, az orvosok. De ma is vannak

a szellemi munkásoknak nagy osztályai, melyek ma kamaráknak nevezett, egészen céhszerű szervezeteket alkotnak és éppen ennek köszönhetik, hogy gazdaságilag sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mint a tudósok és mindazok, akik ezekhez e tekintetben legközelebb állnak, a szakírók, az előadók, az egyetemi magántanárok, a művészek egyes csoportjai. Az ügyvédek, az orvosok, a mérnökök különböző nevű és közjogi helyzetű, de végeredményében azonos célú intézményeire gondolunk, melyek a kínálat szabályozásában, a tarifák megállapításában, a kontárok ellen való védekezésben, szóval a maguk köréhez tartozók gazdasági érdekeinek képviselésében ma azt a helyet töltik be, mint egykor a céh és mindnyájan tudjuk, hogy nem hiába állnak fenn.

De tovább menve, a fizikai munkások is szervezve vannak szintén gazdasági érdekeik védelmére, elsősorban pedig a munkapiac szabályozására. A szakszervezet, a munkaközvetítés, a munkásban való túlkínálat kiegyenlítése a feleslegeknek más munkapiacra való terelésével stb. mind a fizikai munka jobb értékesítésének célját szolgálja.

Az ügyvédnél fegyelmi vétség a tarifán alul végezni munkát, az orvosra nézve is megállapítja a szervezet a látogatási díjakat, a mérnöknek nem szabad ingyenmunkát vállalnia, a szakmunkásnak nem szabad túrnie, hogy nem szakmunkás végezzen szakmunkát: csak a tudomány és tudományos írás szabad portyázó terület, egy uratlan gyémántmező és maguk a tudósok sem védekeznek az ellen, hogy a túlkínálat szellemi munkájuk bérét le ne nyomja és kincsüket a társadalom csákiszalmájának tekintse. Ez az, amin változtatni kell. Kamara, vagy kartel vagy akármilyen más néven meg kell alkotni azt az érdekképviseleti szervet, mely őszintén és nyíltan meg meri mindenkor mondani, hogy a tudománynak is vannak jogai és ezeket a jogokat érvényesíteni is tudja.¹

IHRIG KÁROLY

¹ Tudtunkkal csak a legutóbb alakult az írók anyagi érdekeinek védelmére egy szövetség, melyben azonban éppen a tudósok nincsenek megfelelően megszervezve, pedig hogy ezen a téren mennyire szükséges volna a fenti cikk értelmében való szervezkedés, azt mutatja egy igen nagy tudós írónk esete, akinek népszerűen megírt és ezerszám eladott köteteiért a boldog kiadócégek évek óta semmi honoráriumot nem fizet.

A szerk.